

REFERAT :

**START EDUKACYJNY DZIECI W KONTEKSCIE
ZRÓŻNICOWANEJ
SYTUACJI SPOŁECZNO-WYCHOWAWCZEJ
WSPÓŁCZESNEJ RODZINY**

OPRACOWAŁA: Renata Przytarska
Blok przedmiotowy: nauczanie początkowe

SPIS TREŚCI

Wstęp:

I. Rodzina środowiskiem socjalizacyjno-wychowawczym dziecka.

1. Podstawowe funkcje rodziny współczesnej.
2. Wpływ środowiska rodzinnego na rozwój i kształtowanie osobowości dziecka.
3. Opieka nad rozwojem i zdrowiem dziecka.
4. Wpływ środowiska rodzinnego na rozwój intelektualny dziecka.

II. Warunki społeczno-ekonomiczne rodziny, a przygotowanie dzieci do podjęcia obowiązku szkolnego.

1. Dojrzałość szkolna dziecka w młodszym wieku szkolnym.
2. Szanse edukacyjne w młodszym wieku szkolnym, a umiejętności pedagogiczne rodziców.

III. Zakończenie.

Wstęp:

„Szczęśliwe, młode stworzenie, które ma prawo odczuwać miłość rodziców, serdecznych opiekunów, bliskich „własnych”, pewnych, które ma dom rodzinny, gdzie może się schować, ilekroć otoczenie poza tym domem powieje obcością.”

T. KOTARBINSKI

Rodzina jest środowiskiem życiowym niemal każdego człowieka stanowiącym integralną część każdego społeczeństwa. To podstawowe środowisko życia dziecka, w którym dokonują się procesy socjalizacji i wychowania. Stanowi bowiem nie tylko pierwsze środowisko społeczne w doświadczeniu indywidualnym oraz różnorodność i częstość procesów interakcji i wymiany międzyjednostkowej, jakie w nim mają miejsce. Dziecko przychodzi na świat w rodzinie i w niej zastaje określone przedmioty, urządzenia, poglądy, system wartości, a więc zastaje określoną kulturę rodziny, której wpływowi jest poddane od samego początku swego życia. Dziecko musi spotkać się w rodzinie z określonymi zachowaniami i wymaganiami ze strony rodziców i pozostałych członków rodziny oraz z wzorami pełnienia ról w tych sytuacjach. Rodzina i doświadczenie jakie dziecko zdobywa w niej stanowią podstawę rozwoju społeczno-emocjonalnego. Rozwój społeczno-emocjonalny kształtuje się w ścisłej zależności od ogólnej atmosfery panującej w rodzinie, od charakteru stosunków między rodzicami, a także od stosunków między rodzicami i dziećmi. Wychowanie dziecka może odbywać się prawidłowo jedynie w atmosferze zaufania i zgodnego współżycia między rodzicami. Każdy okres rozwojowy to inne formy oddziaływania rodziców na dziecko, inny sposób przekazywania zasad i norm moralnych, emocji i uczuć, wiedzy o otaczającej je rzeczywistości. Na nowych zasadach układają się stosunki z rodzicami z chwilą osiągnięcia przez dziecko dojrzałości szkolnej i podjęcie przez nie roli ucznia. Poszerza się i wzbogaca środowisko wychowawcze dziecka oraz zmieniają się formy oddziaływań pedagogicznych jakim podlega.

Dziś w czasach dynamicznych przeobrażeń społecznych i gospodarczych wyraźnie zaznacza się różnica w poziomie zadań rozwojowych i wychowawczych, jakie mają do spełnienia rodzice względem swoich dzieci. Rosnące tempo życia, zbyt duże ilości przykrych doświadczeń spadających na rodzinę, trudna sytuacja materialno-bytowa powodują, że rodzina czuje się bezradna i zagubiona.

Niniejsza praca porusza problem współczesnej rodziny, a różnice w starcie edukacyjnym dzieci w kontekście zróżnicowanej sytuacji społeczno-wychowawczej. Szczegółowo uwzględniłam problem wpływu warunków społeczno-ekonomicznych rodziny na przygotowanie dzieci do podjęcia obowiązku szkolnego. Okazuje się bowiem, że warunki materialne rodziny są czynnikiem wpływającym na zapewnienie dzieciom dostępu do książek, komputera, telewizji, rozwijanie zainteresowań, organizowanie dzieciom życia kulturalnego, poznawanie najbliższego otoczenia. Dobre warunki bytowe rodziny stwarzają szanse edukacyjne w młodszy wieku szkolnym. Od rodziny oczekuje się stworzenia optymalnych w danych warunkach ram materialnych zapewniających bezpieczeństwo i zaspokojenie zdrowotnych potrzeb dziecka, właściwej atmosfery sprzyjającej zdrowiu fizycznemu, zainteresowanie rozwojem dziecka – jego wzrastaniem i masą ciała, aktywnej, rozumnej i systematycznej pracy nad kształtowaniem nawyków i postaw zdrowotnych, organizacji życia dziecka zgodnej z zasadami higieny.

Praca zawiera analizę literatury przedmiotu i własne wnioski dotyczące zależności wpływu warunków materialno-bytowych rodziny i umiejętności pedagogicznych rodziców na przygotowanie dzieci do podjęcia obowiązku szkolnego. Starłam się udowodnić problem, że o dobrym lub niewystarczającym przygotowanie do szkoły w pierwszej i w następnych klasach szkoły podstawowej decyduje środowisko rodzinne.

Pracę kończę wnioskami i refleksjami.

I. Rodzina środowiskiem socjalizacyjno-wychowawczym dziecka.

1. Podstawowe funkcje rodziny współczesnej.

Rodzina jest skomplikowanym tworem społecznym, niełatwym do jednoznacznego zdefiniowania. Klasycy socjologii rodziny, W.F. OGBURN i M.F. NIMKOFF charakteryzują rodzinę w następujący sposób: „*Gdy myślimy o rodzinie, przedstawiamy sobie ją jako mniej lub bardziej trwały związek męża i żony z dziećmi lub bez dzieci, albo też samego mężczyzny lub samej kobiety z dziećmi.*”¹

Z. TYSZKA stwierdza, że rodzina jest środowiskiem życia niemal każdego człowieka: „*Rodzina jest dla człowieka tak zwaną grupą podstawową, to znaczy grupą, z którą jest on bardzo ściśle związanych znaczną częścią swojej osobowości i ważnymi pełnionymi przez siebie rolami społecznymi (rola męża, ojca, matki, żywiciela rodziny itp.). Jest także przeważnie dlań tak zwaną grupą odniesienia, z którą świadomie i mocno identyfikuje się jako jej członek i reprezentant, współtworzy i przyjmuje kultywowane w niej poglądy, postawy, obyczaje, wzory zachowania i postępowania.*”²

Można stwierdzić za Z. TYSZKĄ, iż jakie społeczeństwo, taka jest rodzina. Rodzina pozostaje w ścisłym związku ze społeczeństwem i jego elementami, jest po prostu w nie „wrośnięta”. Rodzina stanowi także dla jednostki zabezpieczenie na wypadek, gdyby ta nie była w stanie egzystować o własnych siłach.³

Z kolei F. ADAMSKI podaje, że „*rodzina to grupa społeczna stanowiąca duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną. Grupę rodzinną wyróżnia spośród innych grup współwystępowanie następujących cech: wspólne zamieszkanie członków, wspólne nazwisko, wspólna własność, ciągłość biologiczną oraz wspólna kultura duchowa.*”⁴

Rodzina jest instytucją ogólnoludzką, spotykaną we wszystkich epokach i kulturach. Jest środowiskiem, w którym tkwią najwyższe możliwości wszechstronnego rozwoju człowieka.⁵

Każda grupa ma stoją strukturę. I tak za F. ADAMSKIM można przyjąć, że „*struktura rodziny to stałe ramy, nie zawsze sformalizowane, wewnątrz których przebiega życie i zachowanie małżeńsko-rodzinne.*”⁶

Do struktury rodziny zaliczamy: społeczne formy wyboru partnera, np. konieczność wyboru partnera z tej samej klasy społecznej (endogamiczny lub egzogamiczny charakter małżeństwa), wiek uznawany za odpowiedni do zawarcia małżeństwa, formy zawarcia małżeństwa (cywilne, religijne), liczbę pokoleń w rodzinie. Innymi elementami struktury

---

¹ Z. TYSZKA, Rodzina, a zakład pracy, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1972, s. 6 (za) W.F. OGBURN, M.F. NIMKOFF, Socjologia, Boston 1958, s. 578

² Z. TYSZKA, tamże, s. 16

³ Z. TYSZKA, tamże, s. 16

⁴ F. ADAMSKI, Socjologia małżeństwa i rodziny, PWN, Warszawa 1982, s. 41

⁵ J.A. PIELKOWA, Rodzicielskie troski, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1988, s. 5-7

⁶ F. ADAMSKI, tamże s. 44

rodzinnej są: układ pozycji, ról, hierarchie władzy, autorytet, struktura dziedziczenia majątku, władzy, nazwiska, fazy życia małżeńsko-rodzinnego.

Wymienione elementy struktury rodziny stanowią podstawę do wyróżnienia pewnych typów rodzin.⁷

Przy wyróżnieniu typów rodzin należy wziąć pod uwagę liczbę członków rodziny, głównie dzieci. Z punktu widzenia tego kryterium wyróżniamy rodziny mało- i wielodzietne.

Liczba członków rodziny to także kwestia liczby generacji. Stąd mówimy o rodzinach dwu- i trzygeneracyjnych lub rodzinie rozszerzonej.

Rodzina rozszerzona to rodzina dwugeneracyjna, która żyje w codziennym stałym kontakcie z dziadkami, ale nie mieszka z nimi. Można też mówić o rodzinach pełnych i niepełnych, z uwagi na skład małżeństwa. Przyczyny niepełnej struktury małżeństwa mogą być różne. Jedną z nich jest śmierć któregoś z małżonków. W tej sytuacji dochodzi często do powtórnego małżeństwa, a wtedy mamy do czynienia z rodziną zrekonstruowaną. Niepełna struktura małżeństwa może wynikać z rozbieżności małżeństwa, a wtedy mamy rodzinę rozbitą. Możemy wyróżnić także np. rodzinę adopcyjną, rodzinę zastępczą lub zaprzyjaźnioną.⁸

Kryterium wyróżniania typów rodzin jest również źródło utrzymania rodziny, rodzaj wykonywanej pracy, i tak wyróżniamy rodzinę chłopską, robotniczą, inteligencką. Z uwagi na miejsce zamieszkania możemy mówić o rodzinie miejskiej i wiejskiej. Postawy moralne przyjmowane przez rodziców dzielą rodziny na rodziny zdrowe moralnie i rodziny zdemoralizowane, a nawet patologiczne. Postawy rodziców wobec dzieci pozwalają na wyróżnienie rodzin o prawidłowych i nieprawidłowych postawach.⁹

Każda grupa, a więc i rodzina, spełnia określone funkcje, to znaczy zmierza do realizacji celów i zadań ważnych dla członków grupy, rodziny, a także dla społeczeństwa.

W literaturze socjologicznej w bardzo różny sposób ujmuje się funkcje rodziny. Poszczególni socjologowie podają różną ich liczbę. Funkcję wymieniane przez jednych autorów pomijane są przez innych. Używa się różnych terminów dla dowolnie wybranych zespołów zjawisk i czynności.

Z. TYSZKA¹⁰ wyodrębnia dziesięć funkcji rodziny. Są to następujące funkcje: 1) materialno-ekonomiczna, 2) opiekuńczo-zabezpieczająca, 3) prokreacyjna, 4) seksualna, 5) legalizacyjno-kontrolna, 6) socjalizacyjna, 7) klasowa, 8) kulturalna, 9) rekreacyjno-towarzyska, 10) emocjonalno-ekspresyjna.

Materialno-ekonomiczna funkcja rodziny ma za zadanie zaspokojenie materialnych potrzeb członków rodziny, a także pośrednio zaspokojenie niektórych materialnych potrzeb społeczeństwa. Na funkcję tę składają się cztery podfunkcje: produkcyjna, zarobkowa, gospodarcza i usługowo-konsumpcyjna.

---

⁷ Z. PUTKIEWICZ, B. DOBROWOLSKA, T. KUKOŁOWICZ, Podstawy psychologii, pedagogiki i socjologii, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1984, s. 355

⁸ Z. PUTKIEWICZ, B. DOBROWOLSKA, T. KUKOŁOWICZ, tamże s. 356

⁹ Z. PUTKIEWICZ, B. DOBROWOLSKA, T. KUKOŁOWICZ, tamże s. 356-357

¹⁰ Z. TYSZKA, Socjologia rodziny, PWN, Warszawa 1979, s. 61

Opiekuńczo-zabezpieczająca funkcja rodziny polegająca na materialnym i fizycznym zabezpieczeniu członków rodziny małej (dwupokoleniowej) lub dużej pozbawionej całkowicie lub częściowo środków do życia albo członków rodziny fizycznie niesprawnych, wymagających opieki. W zakresie tej funkcji zaszły bardzo istotne zmiany. Szereg jej zadań z tego zakresu przejęły instytucje państwowe, społeczne i prywatne.

Prokreacyjna funkcja rodziny polegająca na zaspakajaniu rodzicielskich, emocjonalnych potrzeb współmałżonków (potrzeba ojcostwa i macierzyństwa) jak i reprodukcyjnych potrzeb społeczeństwa. Zmiany w zakresie tej funkcji wyrażają się przede wszystkim w zmniejszeniu dzietności rodziny.

Legalizacyjno-kontrolna funkcja rodziny polegająca na sankcjonowaniu szeregu zachowań i działań uznawanych za niewłaściwe poza rodziną, nadzorowaniu postępowania członka rodziny przez pozostałych członków w celu zapobiegania ewentualnym odstępstwom od norm i wzorów przyjętych w rodzinie za obowiązujące.

Istnieje zarówno legalizacja prawna jak i obyczajowa, moralna, religijna. Przekroczenie pewnych norm powoduje formalne i nieformalne represje ze strony rodziny, szerszych środowisk, kościoła czy państwa.

Funkcja kontrolna rodziny *„jest jednym z najsilniejszych elementów systemu kontroli społecznej – to czynnik wzmacniający akceptację systemu wartości, norm i wzorców zachowań wewnątrz rodziny.”*¹¹

Socjalizacyjna funkcja rodziny, która polega na wprowadzanie dziecka w świat kultury danego społeczeństwa, przygotowaniu do samodzielnego pełnienia ról społecznych oraz interakcji osobowości małżonków. Funkcja ta jest niezmiernie ważna dla społeczeństwa. Od określonych postaw i wysiłków rodziców zależy w znacznej mierze kształt osobowości i postępowania jednostek następnego pokolenia. Osobiste losy dziecka, jego droga życiowa, sukces zależą w znacznej mierze od tego, jak zostało ono ukształtowane i przygotowane do życia przez rodzinę.

W zakresie tej funkcji zachodzą dwojakiego rodzaju procesy. Z jednej strony praca rodziców poza domem ogranicza możliwości wychowawcze rodziny. Z drugiej jednak strony kontakt rodziców ze środowiskiem pracy wnosi do atmosfery życia rodzinnego szereg nowych, istotnych z wychowawczego punktu widzenia czynników.

W dziedzinie wychowania pomagają rodzinie instytucje kształcenia i wychowania przedszkolnego. *„Dokonuje się stopniowa laicyzacja rodzin i wychowania rodzinnego.”*¹²

Klasowa funkcja rodziny. W tym wypadku pochodzenie z danej rodziny wstępnie określa pozycję społeczną członków w strukturze społeczeństwa. Zwykle przynależność klasowa męża wyznacza przynależność klasową żony i dzieci, zwłaszcza jeśli ta ostatnia nie pracuje zawodowo ani też nie posiada większej własności prywatnej.

---

¹¹ Rodzina – wychowanie – nauczanie, Materiały pomocnicze dla studentów kierunków nauczycielskich, (red) H. PIELKA, Wyższa Szkoła Inżynierska, Koszalin 1995, s. 13

¹² Z. TYSZKA, Socjologia rodziny, PWN, Warszawa 1979, s. 121.

Klasowa funkcja rodziny wyraża się również w ukierunkowanej klasową strukturą i ideologią socjalizacji potomstwa. Poszczególne klasy i warstwy społeczne mają swoje specyficzne cechy kulturowe, które przekazują swemu potomstwu.

Kulturalna funkcja rodziny polegająca na zapoznaniu młodego pokolenia z dziejami kultury danego społeczeństwa oraz jej trwałymi pomnikami, wpojeniu norm i skali wartości, przekazywaniu dziedzictwa kulturowego, dbałości o przeżycia estetyczne rodziny, nauczaniu młodzieży korzystaniu z treści kulturalnych i omawianiu ich w gronie rodzinnym. Funkcja ta w sensie przekazywania treści kulturalnych w obecnych czasach wyraźnie zmalała ze względu na znaczną liczbę wyspecjalizowanych w tym zakresie instytucji.

Rekreacyjno-towarzyska funkcja rodziny, która polega na tym, iż dom rodzinny staje się miejscem wypoczynku. Wszyscy członkowie rodziny dbają o dobrą atmosferę w rodzinie i o nawiązywanie kontaktów towarzyskich.

Emocjonalno-ekspresyjna funkcja rodziny, która obejmuje najistotniejsze emocjonalne potrzeby członków rodziny oraz potrzebę wyrażania swej osobowości. Chodzi tutaj o uzyskanie całkowicie intymnego oddźwięku psychicznego, który poza gronem najbliższej rodziny jest na ogół nieosiągalny.

Zaspokojenie potrzeby ekspresji odbywa się w rodzinie dzięki permanentnej „wymianie psychicznej”. Emocjonalna funkcja rodziny zapewnia także jej członkom poczucie oparcia i bezpieczeństwa. Funkcja ta nabiera w ostatnich czasach ogromnego znaczenia.¹³

Obok zadań na rzecz społeczeństwa rodzina spełnia równocześnie zadania wobec swych członków. Głównie dzięki zaspokojeniu ich różnego typu potrzeb: biologicznych, ekonomicznych i psychospołecznych. Równocześnie w rodzinie zaspokajane są potrzeby emocjonalne: miłości i przynależności, zrozumienia i wymiany uczuć, uznania i szacunku, poczucia bezpieczeństwa. Zaspokojenie tych potrzeb łączy się ze spełnianiem funkcji psychohigienicznej rodziny. Nie zawsze jednak rodzina spełnia należycie wymieniane funkcje na rzecz społeczeństwa i nie zawsze zaspokaja potrzeby swych członków. Powstaje wówczas problem dysfunkcjonalności rodziny.¹⁴

W polskiej rodzinie stwierdzono intensyfikację funkcji tzw. integracyjno-ekspresyjnej, zwanej funkcją wzajemnej adaptacji. Członkowie współczesnych rodzin, a zwłaszcza młodsza generacja zmierzają do tego, by małżeństwo i rodzina stwarzały możliwości kształtowania osobowości, częstego i wspólnego przebywania, spędzania wolnego czasu, odpoczynku, itd. Występowanie tego samego zjawiska potwierdziły badania B. ŁOBODZIAŃSKIEJ¹⁵ przeprowadzone w rodzinie miejskiej.

Reasumując, można stwierdzić iż funkcje pełnione przez polską rodzinę ulegają modyfikacji. Można też zauważyć częściową redukcję niektórych funkcji, ale jednocześnie intensyfikację funkcji zredukowanych i usamodzielnianie się poszczególnych funkcji.¹⁶

---

¹³ Z. TYSZKA, Socjologia rodziny, PWN, Warszawa 1979, s. 67

¹⁴ M. ZIEMSKA, Rodzina, a osobowość, WIEDZA POWSZECHNA, Warszawa 1977, s. 36-37

¹⁵ B. ŁOBODZIAŃSKA, Małżeństwo w mieście, Warszawa 1970, s. 212

¹⁶ J. TUROWSKI, Struktura i funkcje rodziny, a teorie rodziny nuklearnej, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1975, s. 247

2. Wpływ środowiska rodzinnego na rozwój i kształtowanie osobowości dziecka.

Środowisko rodzinne kształtuje osobowość dziecka dwoma torami¹⁷: jako świadoma praca wychowawcza oraz jako oddziaływanie nie zamierzone. Jest to oddziaływanie poprzez tok czynności i zdarzeń zachodzących w rodzinie, poprzez sposób ustosunkowania się dorosłych do tych zdarzeń i czynności oraz postępowanie dorosłych członków rodziny czy ewentualnie rodzeństwa, a szczególnie przez sposób wzajemnego odnoszenia się członków rodziny do siebie i ich stosunek do dziecka.

Posługując się analogicznie określeniem zaczerpniętym z medycyny możemy powiedzieć, że postawy rodzicielskie mogą być właściwe, czyli zdrowe, stwarzające odpowiednie warunki psychospołeczne dla prawidłowego rozwoju dziecka, ale bywają też niewłaściwe „chorobotwórcze”, wpływające ujemnie na kształtowanie się jego osobowości, a czasem nawet wywołujące chorobę np. działania nerwicorodne. Postawy rodzicielskie wywierają tak głęboki wpływ na dziecko między innymi dlatego, że emocjonalny stosunek rodziców do dziecka wyraża się w każdym niemal słowie skierowanym do niego, w każdej czynności wiążącej się z jego pielęgnacją i opieką nad nim, stanowi także komponent każdego zabiegu wychowawczego. Względnie trwałe nastawienie emocjonalne, którym przepełnione jest postępowanie rodziców, wywołuje u dziecka reakcję w postaci specyficznego zachowania się. Można wyróżnić różne typy takich względnie trwałych nastawień emocjonalnych wobec dziecka, czyli postaw rodzicielskich.¹⁸ W rezultacie otrzymuje się 6 głównych typów zachowań rodziców. Są to postawy: akceptacji przypadkowej, akceptacji kochającej, koncentracji nadmiernie opiekuńczej, koncentracji nadmiernie wymagającej, unikania odtrącającego i unikania zaniedbującego. Poszczególne typy postaw rodzicielskich wpływają na kształtowanie się zachowania i pewnych rysów osobowości dziecka.

I tak za M. ZIEMSKĄ¹⁹ można stwierdzić, że: postawa odtrącająca sprzyja kształtowaniu się u dziecka takich cech jak: agresywność, nieposłuszeństwo, kłótniowość, kłamliwość. W niektórych wypadkach powoduje zastraszenie, bezradność, trudności w przystosowaniu się. Mogą wystąpić też reakcje nerwicowe. Akceptacja dziecka przez rodziców sprzyja kształtowaniu się zdolności do nawiązywania trwałej więzi emocjonalnej, zdolności do wyrażania uczuć. Dziecko bywa wtedy wesołe, przyjacielskie, współczujące, a także odważne. Postawa współdziałania na ogół powoduje, że dziecko staje się ufne wobec rodziców, zwraca się do nich o porady i pomoc, jest zadowolone z pracy, z rezultatów własnego wysiłku, zdolne do współdziałania, do podejmowania zobowiązań.

Ogólnie można stwierdzić, że nadmierna koncentracja rodziców na dziecku (postawa nadmiernego wymagania, koordynowania, krytyki, postawa nadmiernie chroniąca) może powodować u dzieci reakcje nerwicowe, natomiast nadmierny dystans uczuciowy w stosunkach „rodzice-dziecko” sprzyja powstawaniu u dzieci cech psychopatycznych, powoduje chorobę sierocą, w wyniku, której występuje częściowe lub całkowite zahamowanie rozwoju uczuć wyższych i niezdolności do trwałego przywiązania.

---

¹⁷ M. ZIEMSKA, Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka (W:). Rodzina i dziecko. Praca zbiorowa pod redakcją M. Ziemskiej, PWN, Warszawa 1980, s. 155

¹⁸ Rodzina i dziecko, (red) M. ZIEMSKA, PWN, Warszawa 1980, s. 170-172

¹⁹ M. ZIEMSKA, tamże, s. 190-191

Przy postawie rodzicielskiej uznającej prawa dziecka w rodzinie może ono wyrobić w sobie lojalność i solidarność w stosunku do innych członków rodziny, nie musi polegać zawsze na rodzicach i być od nich zależne, może być twórcze, podejmować czynności z własnej inicjatywy.²⁰

3. Opieka nad rozwojem i zdrowiem dziecka.

Dziecko przychodzące na świat jest wyposażone w geny przekazywane przez rodziców. Jednak geny stanowią w zasadzie jedynie pewien zasób potencjalnych możliwości, które mogą być realizowane lub nie. Organizm dostosowuje się do warunków, w jakich przyszło mu żyć, w ramach posiadanego wyposażenia genetycznego, które decyduje o specyfice procesów biochemicznych oraz kształtowanie się funkcji i budowy ciała. Istotną rolę w rozwoju osobniczym odgrywa opieka nad dzieckiem w rodzinie. Dziecko od pierwszych chwil życia jest uzależnione w swoim rozwoju fizycznym, umysłowym i uczuciowym od rodziny. Warunki życia matki w czasie ciąży, proces rodzenia, jakość odżywiania, opieka – wywierają głęboki wpływ na rozwój fizyczny i zdrowie dziecka. Od rodziny oczekuje się stworzenia optymalnych w danych warunkach ram materialnych zapewniających bezpieczeństwo i zaspokojenie zdrowotnych potrzeb dziecka, właściwej atmosfery sprzyjającej zdrowiu fizycznemu, zainteresowanie rozwojem dziecka – jego wzrastaniem i masą ciała, aktywnej, rozumnej i systematycznej pracy nad kształtowaniem nawyków i postaw zdrowotnych, organizacji życia dziecka zgodnej z zasadami higieny somatycznej i psychicznej (plan dnia, godziny snu, pory posiłków).

Dla utrzymania dobrego stanu zdrowia istotną rolę odgrywa sen będący naturalnym, fizjologicznym wypoczynkiem całego organizmu, a w szczególności jego układu nerwowego po całodziennym aktywności. Zachowanie odpowiedniej proporcji między stanem snu, a stanem czuwania (kiedy człowiek śpi) jest koniecznym warunkiem prawidłowego rozwoju. Inaczej, dziecko jest zmęczone, nieposłuszne, traci apetyt, źle się uczy, często popada w konflikty z otoczeniem itp. Ważnym składnikiem troski rodziny o prawidłowy rozwój fizyczny i dobry stan zdrowia jest zachęcanie dzieci do ruchu na świeżym powietrzu i uprawiania sportów. Pod wpływem ćwiczeń fizycznych, które zwykle odbywają się na świeżym powietrzu przyspiesza się przemianę materii, szybciej rozwija się kośćce, mięśnie, rozwój całego organizmu w efekcie jest bardziej intensywny i bardziej harmonijny.

Jednym z fundamentalnych czynników zdrowia, prawidłowego rozwoju fizycznego i umysłowego dzieci i młodzieży oraz należytej efektywności pracy jest żywienie. Racjonalne żywienie może w poważnym stopniu przeciwdziałać np. szkodliwemu wpływowi niekorzystnych warunków środowiska naturalnego.²¹

Dla rosnącego organizmu ważne są nie tylko normy kaloryczne, ale i jakościowy skład pożywienia. Wadliwe żywienie może wynikać z braków jakościowych, bądź ilościowych. Zadanie rodziny w zakresie opieki nad zdrowiem obok organizacji życia zgodnej z zasadami higieny somatycznej dotyczą stworzenia optymalnych (na miarę możliwości) warunków zapewniających bezpieczeństwo i zaspokojenie zdrowotnych potrzeb dziecka, jak również właściwej atmosfery sprzyjającej zdrowiu psychicznemu, dobrego przykładu, aktywnej i systematycznej pracy nad kształtowaniem nawyków i postaw zdrowotnych.

---

²⁰ Rodzina i dziecko, (red.) M. ZIEMSKA, PWN, Warszawa 1980, s. 190-192

²¹ Praca zbiorowa pod red. HENRYKA PIELKI, Rodzina – wychowanie – nauczanie, Wyższa Szkoła Inżynierska w Koszalinie, tom II, Koszalin 1995, s. 9-11.

4. Wpływ środowiska rodzinnego na rozwój intelektualny dziecka.

W aktywnej trosce rodziców o rozwój umysłowy dziecka – w szczególności o jego postępy w nauce, zainteresowanie pracą i życiem szkolnym – przejawia się opieka intelektualna. Ten rodzaj opieki stanowi jeden z dominujących czynników rozwoju umysłowego dziecka, co najmniej w pierwszych latach nauki szkolnej. Stan opieki nad dzieckiem w tym względzie uzależniony jest od poziomu wykształcenia rodziców, rozumianego szerzej aniżeli tylko ilość ukończonych klas i rodzaj szkoły, lecz jako zasób wiedzy zdobytej drogą samokształcenia charakteryzujący tzw. „życie umysłowe” rodziców. Rezultatem działań socjalizacyjno-wychowawczych nad rozwojem umysłowym dziecka są, między innymi, osiągnięcia szkolne rozumiane jako wyniki w zakresie dydaktycznym i wychowawczym. Dziecko nie będzie przeżywało trudności w szkole, jeżeli pod wpływem świadomego oddziaływania wychowawczego rodziców ukształtują się takie nawyki jak: systematyczność, zdyscyplinowanie, samodzielność, staranność w zabawie i wykonywaniu pracy, umiejętność skupionego słuchania.²²

Istotną rolę w osiąganiu powodzenia w nauce odgrywa ogólne nastawienie dziecka do szkoły i nauki oraz organizacja warunków do nauki. Stałe miejsce, meble dostosowane do wymiarów ciała dziecka, oświetlenie pokoju, ład i porządek w miejscu nauki, a szczególnie zapewnienie ciszy, to niezbędne elementy dobrych warunków do nauki dziecka w domu. Nauka oparta jest na obowiązku. Wytworzone przez rodziców, od najmłodszych lat nawyki systematycznej pracy są najtrwalsze. Zachęta, zainteresowanie nauką, dyskretne naprowadzanie, motywowanie do działania – to niezbędne warunki powodzenia w nauce.

W codziennym życiu rodziny jest wiele okazji, które stwarzają szansę wykazywania się uwagą, zdolnością planowania, przewidywania, wnioskowania, lecz nie zawsze rodzice wykorzystują je dla rozwoju myślenia dziecka. Stymulacja rozwoju umysłowego dziecka wiąże się silnie z czynnikami środowiskowymi. Zależy od nasilenia odpowiednich bodźców w środowisku codziennym, jak też od umiejętności sterowania nimi w sposób wychowawczo korzystny.

Niezależnie od wyników uzyskiwanych w szkole, w prawidłowo funkcjonującej rodzinie powinna towarzyszyć dziecku świadomość stałego zainteresowania nauką przez rodziców. Bowiem pomoc rodziców, zainteresowanie, daje dziecku poczucie bezpieczeństwa, a także poczucie zadowolenia i radości. Opieka polegająca na życzliwym zainteresowaniu utrwała i pogłębia więź uczuciową między rodzicami, a dzieckiem.

---

²² Praca zbiorowa pod red. HENRYKA PIELKI, Rodzina - wychowanie – nauczanie, Wyższa Szkoła Inżynierska w Koszalinie, tom II, Koszalin 1995, s. 10.

II. Warunki społeczno-ekonomiczne rodziny, a przygotowanie dzieci do podjęcia obowiązku szkolnego.

1. Dojrzałość szkolna dziecka w młodszym wieku szkolnym.

Pójście do szkoły, podjęcie po raz pierwszy w życiu poważnego obowiązku, z którego chciałoby się wywiązać dobrze - dla własnej satysfakcji, oczekiwań rodziców i „pani”, największego obecnie autorytetu – jest dla pierwszoklasisty wielki i ważnym przeżyciem.²³

Dojrzałością szkolną określa się pewien stopień rozwoju dziecka niezbędny do podjęcia obowiązków, jakie niesie za sobą życie szkolne, a więc „*moment równowagi między wymaganiami szkoły, a możliwościami rozwojowymi dziecka*”.²⁴ Dziecko dojrzałe do szkoły osiąga niektóre właściwości, które pozwalają mu podołać obowiązkom i zadaniom stawianym przez szkołę. Dziecko jest gotowe do spełniania tychże zadań, chce iść do szkoły, chce się uczyć, potrafi bawić się z innymi dziećmi, podporządkować określonym przepisom. Powszechnie uznaje się, że istotnymi elementami dojrzałości szkolnej jest prawidłowy rozwój dziecka pod względem fizycznym, zdrowotnym, umysłowym, emocjonalnym i społeczno-moralnym – odpowiadającym normom dla tego wieku.²⁵

Rozwój fizyczny i zdrowotny dziecka jest istotny dla osiągnięcia powodzenia w szkole, ponieważ uczeń zdrowy, sprawny fizycznie jest odporny na choroby, wytrzymały, zdolny do większego wysiłku, mniej choruje, a co za tym idzie nie opuszcza zajęć, jest pogodny i aktywny. Dziecko zdrowe nie męczy się nadmiernie siedzeniem w ławce, drogą do szkoły, wykonywaniem prac manualnych, hałasem na przerwach itd.

Sprawność ruchowa, zręczność, dobra koordynacja ruchów, siła rąk, palców pomaga nie tylko w zabawach i ćwiczeniach gimnastycznych, ale np. przy pisaniu, rysowaniu, przy spełnianiu obowiązków dyżurnego, ubieraniu się, wycinaniu, lepieniu itd.

O rozwoju umysłowym 7-latek wstępującego do szkoły świadczy odpowiedni zasób jego wiedzy o środowisku w którym żył, o rodzicach i ich pracy, jak również rozwój pewnych umiejętności np. opowiadanie przeczytanej przez dorosłego baśni, prowadzenie rozmowy na różne tematy: oglądanych filmów wspólnie z rodzicami, spędzonej ciekawie niedzieli, odbytej z rodziną wycieczki. Dziecko powinno orientować się w swoim otoczeniu, znać swój adres zamieszkania, ciekawe zabytki w swojej miejscowości, opowiedzieć o pracy zawodowej ojca i matki, o ulubionych bohaterach książek i filmów, znać niektóre zwierzęta i rośliny. Zasób doświadczeń życiowych dziecka z obserwacji najbliższego otoczenia jest mu bardzo przydatny w pierwszych latach nauki, gdzie bardziej dokładnie i wnikliwie poznaje właśnie najbliższe okolice swojego miejsca zamieszkania.²⁶

Dziecko powinno również umieć przeprowadzić pewne operacje myślowe, polegające na porównywaniu dwóch przedmiotów w celu wykazania czym się one różnią, a w czym są

²³ Życie szkoły, 6/200. M. ŁABUŃ, s. 241, WSiP

²⁴ Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, pod red. MONIKI ŻEBROWSKIEJ, Warszawa 1966, PWN, s. 304

²⁵ M. PRZETACZNIKOWA, Z. WŁODARSKI, Psychologia wychowawcza, Warszawa 1979, PWN, s. 208

²⁶ Moje dziecko – dobry uczeń, Praca zbiorowa pod red. HANNY BALIŃSKIEJ, Warszawa 1984, WSiP, s. 36-37

podobne np. dwa wazony, z których jeden jest wyższy i szerszy, drugi niższy i węższy. Dziecko powinno umieć porządkować przedmioty według ich cech, znaczenia czy użyteczności np. jabłko, gruszka to są owoce. Umieć posegregować przedmioty różniące się kształtem np. na trójkąty, koła.

Mowa dziecka powinna być rozwinięta w taki sposób, aby dziecko mogło porozumieć się z nauczycielem i kolegą, postawić pytania, dać na nie odpowiedź.

Rodzice obserwując swoje dzieci w różnych sytuacjach zauważają, czy np. potrafią one skupić uwagę przez kilkanaście minut podczas zabawy, rysowania, opowiadania lub czytanego fragmentu ciekawej baśni, czy są wtedy rozproszone, nieuważne.

Dojrzałość umysłowa to także rozbudzona ciekawość poznawcza, chęć uczenia się, zdobywania wiedzy o świecie.

O dojrzałości emocjonalnej można mówić wówczas, gdy dziecko cechuje pewne zrównoważenie emocjonalne umożliwiające mu adekwatny stosunek do trudności i problemów szkolnych. Dziecko niezrównoważone często wybucha złością, płacze, jest niecierpliwe, drażliwe, agresywne. Dzieci emocjonalnie niedojrzałe często popadają w konflikty z kolegami. Bywają też nadwrażliwe, boją się samodzielnego kroku, płaczą, gdy wywoła się je do tablicy, gdy nauczyciel zwróci im uwagę, gdy napotkają trudności. Dziecko dojrzałe emocjonalnie przeżywa i potrafi wyrazić uczucia wdzięczności, przyjaźni, życzliwości, odczuwa więź uczuciową ze swoją klasą i nauczycielką. Jest ambitne i wrażliwe na pochwały i nagany.²⁷

Dziecko, które osiągnęło dojrzałość szkolną pod względem społecznym potrafi współdziałać z kolegami w nauce, zabawie i pracy, przeżywać wspólnie radość z powodu osiągnięć całej grupy i jej członków. Wykonuje zadania na rzecz grupy, chce być dyżurnym, dba o porządek w klasie. Uczeń niedojrzały społecznie słabo reaguje na wskazówki nauczyciela kierowane do całej klasy, często absorbuje zbyt dużą uwagę nauczyciela, domaga się specjalnego wyróżnienia, zajmowania się nim. Dziecku takiemu trudno jest zrozumieć, że w klasie wszyscy mają jednakowe prawa. Słaby rozwój społeczny wyróżnia się w niezdyscyplinowaniu, niechęcią do wykonywania poleceń nauczyciela, bądź zachowaniu przekornym i samowolnym. Praca z takimi dziećmi jest niezwykle trudna. Dojrzałość społeczna wyraża się także w umiejętności oceniania postępowania swego i kolegów i odpowiedniego reagowania np. powstrzymywania się od zachowania szkodliwego (np. przebieganie przez jezdnię, niszczenie wspólnego dobra, bicie się z kolegami).²⁸

Z chwilą pójścia dziecka do szkoły wiele zmienia się w jego życiu rodzinnym. Rodzice „pierwszaka” mają z pewnością duże – niekiedy wygórowane – nadzieje. Pragną, aby ich małe dziecko zbierało same pochwały. Bardzo czekają na pierwsze oznaki świadczące o tym, że będzie dobrym uczniem. Jeśli dzień w szkole był dla dziecka pełen miłych wrażeń, widać dumę i radość, gdy przekazuje te relacje rodzicom. Jest szczęśliwe, na jego twarzy jak w kalejdoskopie odbijają się wszystkie emocje. Gorzej, gdy pobyt w szkole nie był najlepszy. Czuje wtedy smutek, rozgoryczenie, żal. To dla niego porażka, tragedia. Nie ułatwia mu tego sytuacja w domu, gdzie wszyscy oczekują, że będzie „naj”. Wtedy dziecku – chyba zgodzimy się z tym twierdzeniem – należy się pomoc. Zarówno ze strony szkoły, jak i rodziców.

---

²⁷ Moje dziecko – dobry uczeń, Praca zbiorowa pod red. HANNY BALIŃSKIEJ, Warszawa 1984, WSiP, s. 37

²⁸ Tamże, s. 38

Nauczyciel dzięki swojej wiedzy pedagogicznej może stworzyć warunki, aby uczeń uwierzył we własne siły i zaczął odczuwać satysfakcję z pokonywania trudności, radość z twórczego wysiłku w „odkrywaniu świata”. Rodzice tworzą w domu życzliwą atmosferę, w której dziecko będzie mogło liczyć na pochwałę, nawet za małe osiągnięcie, opowiedzieć o nurtujących go problemach związanych nie tylko ze szkołą. Przecież to właśnie oni najlepiej go znają.²⁹

Szkoła i rodzina powinna pamiętać, że mają wspólny cel: dobro dziecka. Powinny prowadzić dziecko krok po kroku ku sukcesom, nawet niewielkim, które pomogą przełamać lęk, stres, pomogą odzyskać wiarę we własne siły.

2. Szanse edukacyjne w młodszym wieku szkolnym, a umiejętności pedagogiczne rodziców.

Sukces szkolny każdego uczącego się dziecka uzależniony jest ściśle od stwarzania mu odpowiednich warunków do uczenia się w domu, szkole i w środowisku. Badania pedagogiczne wykazywały współzależność między warunkami życia dziecka w rodzinie, a jego powodzeniami szkolnymi. Wskazywano wówczas na szczególny wpływ niekorzystnych warunków materialnych na osiągnięcia ucznia. W sytuacji, gdy dzieci zmieniały warunki życia na lepsze, rozwijały się bardzo szybko.³⁰

Dziecko w wieku 7-10 lat, w okresie tzw. młodszego wieku szkolnego, przebywa drogę od dzieciństwa po początek dorastania. Od tego jaki poziom wiadomości, umiejętności, sprawności, a także postaw społeczno-moralnych zostanie osiągnięty, zależy dalsze powodzenie dziecka nie tylko w toku dalszego kształcenia, ale także w życiu. Stąd też troska rodziców o harmonijny i bezkolizyjny rozwój własnego dziecka w okresie tzw. nauczania początkowego (w klasach I-III) jest równocześnie troską o przyszłość dziecka.³¹

Poziom przygotowania dziecka do realizacji obowiązku szkolnego w dużej mierze wyznacza sytuacje rodzinna oraz warunki bytowe. W jednej ze szkół krakowskich przeprowadzono na populacji 39 uczniów badanie, celem których była charakterystyka środowiska rodzinnego dzieci 7-letnich słabo przygotowanych do podjęcia obowiązku szkolnego. Grupę badanych stanowiły dzieci z opóźnieniami i zakłóceniami w zakresie elementarnych procesów poznawczych: percepcja wzrokowa, percepcja słuchowa oraz lateralizacja, ponadto dzieci ociążałe umysłowo, dzieci z wadami słuchu i mowy, dzieci zahamowane emocjonalnie i nadpobudliwe psychoruchowo, jak również dzieci dyslektyczne i dysgraficzne.. Badani zostali wyselekcjonowani spośród uczniów wszystkich klas pierwszych na podstawie orzeczeń psychologicznych i testów dojrzałości szkolnej.³²

---

²⁹ M. ŁABUŃ, Życie szkoły, 6/2000, WSiP

³⁰ H. RADLIŃSKA, Wyniki badań nad przyczynami drugoroczności. W: Pedagogika społeczna, Wrocław 1961, Ossolineum

³¹ R. WIĘCKOWSKI, Czego wymaga się od dziecka 6-letniego w przedszkolu i od dzieci w wieku 7-10 lat w szkole. W: Vademecum dla rodziców dzieci od lat 6 do 10, praca zbiorowa pod red. W. POMYKAŁO, Warszawa 1987, s. 108

³² M. STĘPA, Życie szkoły 7/8 1986, WSiP, s. 422

H. SPIONEK³³ wyróżnia spośród uczniów prawidłowo rozwiniętych pod względem umysłowym takie grupy dzieci, które wykazują zaburzenia w rozwoju ruchowym, emocjonalno-uczuciowym, a także w rozwoju procesów poznawczych. Zaburzenia dotyczące jednej sfery rozwoju określane są w literaturze przedmiotu jako parcjalne. Jeśli zaburzenia te nie zostaną w porę dostrzeżone przez otoczenie dziecka, mogą stać się przyczyną poważnych trudności w nauce. Wśród pierwszoklasistów najczęściej spotyka się dzieci z wadami mowy typu: seplenienie, szeplenienie. Należy jednak pamiętać, że z zaburzeniami mowy często występują zaburzenia emocjonalno-uczuciowe. W badanej grupie, 21 uczniów wykazywało zaburzenie typu dyslektycznego i dysgraficznego. Należy pamiętać, że nie udzielona w porę pomoc może spowodować zastój rozwojowy, pogłębiania zaburzenia i narastanie trudności dydaktycznych. W celu ukazania powiązań, jakie zachodzą między przygotowaniem uczniów do nauki w szkole oraz występowaniem zaburzeń w ich rozwoju, a środowiskiem rodzinnym dokonano analizy warunków domowych danej grupy. Szczególną uwagę zwrócono na środowisko zaniedbane. Za kryterium warunków życia i ich wpływu na przygotowanie do podjęcia obowiązków szkolnych przyjęto: strukturę rodziny, atmosferę panującą w rodzinie, warunki materialne oraz poziom życia kulturalnego rodziny.³⁴

Poziom życia materialny rodziny (warunki mieszkaniowe), liczba dzieci w rodzinie, poziom życia kulturalnego decyduje w dużej mierze o powodzeniach szkolnych dziecka w młodszym wieku szkolnym. Własny „kącik” do pracy zapewnia poczucie bezpieczeństwa i wzbudza pozytywną motywację do pracy.

Dzieci z rodzin o dobrym statusie materialnym mają zapewniony wszechstronny rozwój osobowości. Istotną sprawą jest organizacja czasu wolnego. Czas ten rodzice przeznaczają na rozwijanie zainteresowań, sport, turystykę i inne formy rozwijające procesy poznawcze. Rodzice poświęcają dziecku dużo czasu.

Przedstawione dane wskazują, jak wielkie dysproporcje istnieją pomiędzy rodzicami w działaniu zmierzającym do przezwyciężania trudności szkolnych dziecka często uwarunkowane możliwościami materialnymi rodziny. Na starcie edukacyjnym spotykają się dzieci w tym samym wieku, ale o zróżnicowanych możliwościach. Należy stwierdzić, że większe zainteresowanie okazują rodzice ze środowisk inteligenckich, o dobrym statusie materialnym i zwykle z rodzin pełnych oraz zgodnych, co wpływa na dziecko pozytywnie. Dzieci te zwykle szybciej przezwyciężają trudności i niepowodzenia szkolne. Właściwe zorganizowanie czasu wolnego, za pomocą form rozwijających intelekt, procesy poznawcze, poprzez kontakt z książką i percepcję dzieł sztuki wpływa dodatnio na powodzenie szkolne dziecka.

Tak więc umiejętności pedagogiczne rodziców i warunki materialne mają zasadniczy wpływ na osiągnięte przez dziecko efekty dydaktyczne i wychowawcze oraz przyczyniają się do powodzenia dziecka w szkole.

---

³³ H. SPIONEK, Psychologiczna analiza trudności i niepowodzeń szkolnych, PZWS, Warszawa 1970

³⁴ M. STĘPA, Życie szkoły 7/8 1986, WSiP, s. 423

III. Zakończenie.

Wielkim i ważnym przeżyciem dla dziecka jest pójście do szkoły – podjęcie obowiązku szkolnego. Od nauczyciela – jego wiedzy pedagogicznej i taktu - zależy czy i w jaki sposób jemu sprosta. Może on stworzyć takie warunki – aby uczeń uwierzył we własne siły i odczuwał satysfakcję z pokonywania trudności, radość z twórczego wysiłku w „odkrywaniu świata”.

Nauczyciel powinien zdawać sobie sprawę, że wspólnie z rodzicami jest współtwórcą szkolnego sukcesu dziecka. Z kolei obowiązkiem rodziców jest zapewnienie dzieciom jak najlepszych warunków nauki i wszechstronnego rozwoju.

To właśnie od dobrej kondycji materialno-społecznej, właściwych postaw rodzicielskich i zaangażowania emocjonalnego rodziców zależy poziom przygotowania dziecka do realizacji obowiązku szkolnego. Niezwykle ważne jest zainteresowanie jakie okazują rodzice naukę dziecka, jego ewentualnymi niepowodzeniami szkolnymi. Dziecko nie będzie przeżywało trudności w szkole, jeżeli pod wpływem świadomego oddziaływania rodziców ukształtują się takie nawyki jak: systematyczność, zdyscyplinowanie, samodzielność, staranność w zabawie i wykonywaniu pracy, umiejętność słuchania.

Nauczyciele powinni być świadomi wielostronnych uwarunkowań szans edukacyjnych dzieci – ich różnic i w swojej pracy dydaktyczno-wychowawczej podejmować jak najwięcej prób ich przezwycięzania.